

The Reliability, Validity and Factor Structure of the Revised Islamic Scale of Envy (ISE-R)

Abolghasem Valizade. Ph.D.

Assistant Professor, Department of Islamic knowledge, Urmia University, Iran

Abbas Ali Haratiyan. Ph.D. Student

Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Iran

Mohammad Reza Ahmadi. Ph.D.

Assistant Professor, Imam Khomeini Education and Research Institute, Department of Psychology, Iran

Abstract

The present research was conducted to evaluate the reliability and validity of the revised version of the original Islamic Scale of Envy. This is a correlational research, in which from 30000 college students associated with the Consultation Department of the Supreme Leader's Office at universities, 1918 persons were randomly selected. The students completed the original test of Envy Scale (Valizadeh, 2010/1389s.c.). For the validity of the scale, factor analysis methods (exploratory and confirmatory) and concurrent validity were used. Factor analysis of the data showed that the revised form of the Islamic Scale of Envy have four factors (including sense of irritation by others' success, sense of deprivation and inferiority, tendency to deprive others of their blessings, and sorrow of being compared) and have a good concurrent validity. To evaluate the reliability of the scale, internal consistency was measured by Cronbach's Alpha yielding 0.93 which means a highly reliable scale. Based on findings of the research, it can be concluded that this questionnaire has a high reliability and validity, which can assist us in investigating people's temperamental and personality envy-related traits and it can be employed for clinical activities and future studies.

Keywords: factor analysis, envy, jealousy, validity, reliability, psychometric properties.

اعتبار و روایی و ساختار عاملی فرم تجدید نظر شده مقیاس اسلامی حسادت

ابوالقاسم ولی‌زاده

عضو هیأت علمی گروه معارف اسلامی، دانشگاه ارومیه، ایران

عباس علی هراتیان*

دانشجوی دکتری روان‌شناسی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ایران

محمد رضا احمدی

عضو هیأت علمی گروه روان‌شناسی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ایران

چکیده

این پژوهش به منظور برآورد روایی و پایایی نسخه تجدیدنظر شده مقیاس اولیه اسلامی حسادت اجرا شده است. این مطالعه از نوع همبستگی است و در آن ۱۹۱۸ نفر از ۳۰۰۰۰ دانشجوی مرتبط با اداره مشاوره نهاد معظم رهبری (حفظه‌الله) به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. دانشجویان، آزمون اولیه حسادت (ولی‌زاده، ۱۳۸۹) را تکمیل کردند. در این پژوهش برای بررسی روایی مقیاس، از روش‌های تحلیل عاملی (اکتشافی و تأییدی) و روایی همزمان استفاده شد. تحلیل عاملی یافته‌ها نشان می‌دهد که پرسشنامه تجدیدنظر شده مقیاس اسلامی حسادت، چهار عامل (آزردگی از موفقیت دیگران، احساس محرومیت و حقارت، تمایل به سلب نعمت از دیگران و اندوه مقایسه) دارد و از روایی همزمان مناسب برخوردار است. برای بررسی پایایی مقیاس از روش بررسی همسانی درونی با آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ ۰/۹۳ نشان‌دهنده پایایی قوی این مقیاس است. براساس یافته‌های پژوهش می‌توان گفت این پرسشنامه دارای روایی و پایایی بالا است که می‌توان با کاربرد آن، صفات اخلاقی - شخصیتی مرتبط با حسادت افراد را مورد مطالعه قرار داد و در کارهای بالینی و پژوهش‌های آتی از آن استفاده کرد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل عاملی، حسد، حسادت، روایی، پایایی، ویژگی‌های روان‌سنجی.

* نویسنده مسؤول: a.haratiyan@gmail.com

پذیرش ۹۴/۶/۱

وصول ۹۳/۴/۱۳

مقدمه

هیجان‌ها و راه‌های مهار و پرورش آنها، یکی از نیازهای بشر و از مباحث جدی روان‌شناختی است. در این میان، برخی هیجان‌ها که موجب اختلال در کارکرد عادی فرد در زندگی می‌شوند و گاه سلامت جسمی و روانی وی را به خطر می‌اندازند، از اهمیت خاصی برخوردارند که از جمله آنها می‌توان به «حسادت»^۱ اشاره نمود (سروش، ۱۳۸۵).

حسادت مفهومی تحت تأثیر فرهنگ است و اغلب مردم آن را تجربه کرده‌اند (شاک^۲، ۱۹۶۹ و اسمیت، پرت^۳، دینر، هیل و کیم^۴، ۱۹۹۹). حسادت، در متون اخلاقی و روان‌شناختی غرب نیز مورد توجه قرار گرفته است. حسادت، مفهومی پیچیده و معماگونه است و به شکل آشکار، یکی از گناهان کبیره^۵ محسوب می‌شود و این ویژگی معمولاً با یک احساس نامعقول، غیرمنطقی، نسنجیده، بدخواهانه یا ناروا همراه است (پایگاه دایرةالمعارف استنفورد، ذیل «Envy»). حسادت اغلب به‌عنوان احساس ناخشنودی یا رنجیدگی ناشی از داشته‌ها، فضایل یا بخت فرد دیگر تعریف شده است (ارسطو^۶، ۱۹۴۱؛ پایگاه فرهنگ واژگان آکسفورد، ذیل «Envy»). به گفته اسمیت و کیم^۷ (۲۰۰۷)، حسادت، احساس ناخوشایند و اغلب دردناک است که با احساس حقارت، خصومت و رنجشی توصیف می‌شود که حاصل آگاهی از لذت بردن فرد یا گروهی دیگر از داشته‌های مطلوبشان (شیء، موقعیت اجتماعی، ویژگی و یا کیفیت بودن) است، اما گاهی همین واژه را برای بیان مفهوم غبطه استفاده می‌کنند؛ آرزوی داشتن آنچه دیگری دارد (پایگاه فرهنگ واژگان آکسفورد، ذیل «Envy») بنابراین در برخی متون (مانند گرو و اندرسن^۸، ۱۹۹۸) برای اشاره به غبطه از Envy و برای اشاره به حسادت از Negative Envy استفاده می‌شود. واژه «Jealousy» اغلب ناظر به حسادت در روابط جنسی^۹ یا عاشقانه^{۱۰} است که البته به دلیل خودمحورانه بودن، با مفهوم بومی غیرت که دیگرمحورانه است، متفاوت می‌شود. کاربرد عرفی زبان، تمایل دارد این دو را تلفیق نماید، اما کارشناسان معتقدند این دو، معرف دو هیجان هستند (اپستاین^{۱۱}، ۲۰۰۶؛

پرت^{۱۲} و اسمیت^{۱۳}، ۱۹۹۳ و پایگاه دایرةالمعارف استنفورد). راول^{۱۴} (۱۹۷۱) بین Jealousy و Envy تمایز قایل شده است؛ بدین ترتیب که فرد در Jealousy به حفظ آنچه دارد، گرایش دارد و در Envy فرد به دنبال چیزی است که ندارد. در این صورت Jealousy به مفهوم اسلامی بخل نیز نزدیک می‌شود. پرت^{۱۵} و اسمیت (۱۹۹۳) و اسمیت و دیگران (۱۹۹۹) معتقدند؛ برخلاف Jealousy، Envy شامل سه ضلع می‌شود و موقعیتی را دربرمی‌گیرد که فرد به رقیب خود مشکوک است یا می‌ترسد رابطه اختصاصی خود با کسی را به دیگری ببازد. هر چند اغلب مردم در غرب، Jealousy را هیجانی مخرب می‌دانند (بارلدز و دیکسترا^{۱۶}، ۲۰۰۶) اما برخی (بونک، ماسار و دیکسترا^{۱۷}، ۲۰۰۷ و هریس و داربی^{۱۸}، ۲۰۱۰) برای آن، کارکرد مثبت نیز قایل‌اند از جمله حمایت و نگهداری از رابطه، ارتقای کیفی رابطه و تقویت تعهد همسری.

به نظر تسر^{۱۹} (۱۹۹۱) و اسمیت و کیم (۲۰۰۷) حسادت ناشی است از اول؛ مقایسه اجتماعی با فردی بالادست که به‌طور کلی مشابه او است، به استثنای ویژگی بارزی که مورد حسادت واقع شده است و دوم؛ ماهیت برتری‌جویی فرد حسود که به دلیل وابستگی به محیط، دچار تحریک قوی احساس‌ها می‌شود. داشته‌های چنین افرادی تحت‌الشعاع داشته‌های دیگران قرار گرفته و دیده نمی‌شود، زیرا معیارهای قضاوت آنها نسبت به «چه هستیم» اغلب حاصل ارزش‌های درون‌زاد^{۲۰} نیست بلکه برونی و حاصل مقایسه‌های خارجی است (کانت^{۲۱}، ۱۹۹۴). در حسادت، سه ضلع وجود دارد؛ اول فرد حسود^{۲۲} است. دوم فرد یا گروهی است که مورد حسادت واقع شده (رقیب^{۲۳}) و سوم، دارایی، ظرفیت یا ویژگی‌یی که حسود، رقیب را دارای آن می‌داند (پایگاه دایرةالمعارف استنفورد، ذیل «Envy»).

به نظر ایلیگ^{۲۴} (۲۰۱۲) تجربه اغلب مردم از Jealousy شامل این موارد می‌شود: هراس از دست دادن، سوءظن یا خشم به دلیل بی‌وفایی و عدم صداقت ادراک شده، حرمت‌خود پایین و غمگینی حاصل از دست دادن، عدم اطمینان و

1. envy
3. Smith, Parrott, Diener, Hoyle & Kim
5. Aristotle
7. Guerrero & Andersen
9. romantic Jealousy
11. Parrot & Smith
13. Barelds & Dijkstra
15. Harris & Darby
17. intrinsic
19. envier
21. Illig

2. Schoeck
4. deadly sins
6. Smith & Kim
8. sexual jealousy
10. Epstein
12. Rawls
14. Buunk, Massar & Dijkstra
16. Tesser
18. Kant
20. Rival

گرفته شده و همان‌گونه که کنه پوست را می‌خراشد و خون را می‌مکد، حسد نیز قلب را می‌خراشد. معانی دیگری نیز برای این کلمه گفته شده است از جمله؛ بد خواستن، رشک بردن، رشکنی (دهخدا، ۱۳۷۷؛ معین، ۱۳۸۸ و عمید، ۱۳۸۹). فیومی (۱۹۸۷)، ذیل الحسد) و الجوهري (۱۹۸۵) می‌گویند حسادت به معنای ناخشنودی هنگام دیدن نعمت یا فضیلت دیگران است و آرزوی زوال آن. برخی (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ذیل الحسد و فیروزآبادی، ۲۰۰۵، ج ۱) آرزوی انتقال آنها به سوی خود را نیز اضافه می‌کنند.

یکی از دشواری‌های علم اخلاق تبیین مفاهیم آن با حدود و ثغور کامل است تا تشخیص مرزهای بایسته‌ها و نبایسته‌های اخلاقی روشن باشد (نصیری، ۱۳۸۰). تقریباً در تمام تعاریف اصطلاحی حسد، ناراحتی از نعمت‌ها و داشته‌های دیگران گفته شده است. برخی نیز نشانگان دیگری برای آن ذکر نموده‌اند از جمله؛ خواستن آن نعمت‌ها فقط برای خود (جرجانی، ۱۹۸۷)، تمایل به نابودی آن نعمت (نراقی، ۱۳۸۶؛ فیض کاشانی؛ ۱۳۷۹؛ صالح‌بن حمید و دیگران، ۱۴۱۸ق.، ذیل الحسد و المناوی، ۱۴۲۳ق.)، تلاش برای نابودی آن نعمت‌ها (مکارم‌شیرازی، ۱۳۷۸؛ الجاحظ، ۱۴۱۰ق.، یحیی‌بن‌عدی، ۱۳۶۵ و راغب اصفهانی، ۱۳۷۵، ذیل واژه)، آرزوی انتقال آن نعمت به حسود (جرجانی، ۱۹۸۷)، برتر دیدن محسود (مکارم‌شیرازی، ۱۳۷۸ و مارودی، ۱۴۰۷ق.). گویا برخی توصیف‌های مذکور، بیان مراتب حسد است (حدادعادل، ۱۳۷۵). از پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نقل شده است که «حسود، کسی است که نابودی نعمتی را از صاحب آن خواهان است، اگرچه آن نعمت را برای خود نخواهد». نراقی (۱۳۸۶) معیار دیگری نیز برای حسود ذکر می‌کند و می‌گوید: «آنچه را از برای خودنخواهی، از برای او خواهی و آنچه را از برای خودخواهی، از برای او نخواهی». ارسطو (۱۳۷۸) نیز حسادت را حد افراطی رفتار کسی دانسته است که از نیکبختی مردمان رنج می‌برد.

بازبینی پژوهش‌های بومی انجام‌شده در این موضوع نشان می‌دهد که فقط پژوهش ولی‌زاده (۱۳۸۹) به ساخت مقیاس

تنهایی، باختن فرد مهم به دیگری. تجربه اغلب مردم از Envy نیز شامل این موارد می‌شود: احساس حقارت، حسرت، رنجش از اوضاع و احوال، احساس گناه نسبت به این احساس، انگیزه بهبود و آرزوی داشتن ویژگی‌های جذاب رقیب. دیدگاه ایلینگ (۲۰۱۲) به مفاهیم حسادت رمانتیک یا جنسی و غبطه نزدیک است. از نگاه اسمیت، پرت، اوزر و مونیز (۱۹۹۴) حسادت دو بخش اصلی دارد؛ خصومت و اندوه. خصومت با خواسته‌ای نادرست و خشم حاصل از باور ذهنی بی‌عدالتی همراه است و اندوه با احساس حقارت حاصل از مقایسه ناکارآمد اجتماعی (میلفانت و گویا، ۲۰۰۹).

چرا حسادت در ادبیات علوم تجربی ما نادیده گرفته شده است؟ دو دلیل به ذهن می‌رسد؛ اول اینکه مفهوم حسادت در نگاه برخی، از حیطة علوم تجربی خارج است و باید به همان اخلاق و انباده شود و دوم، نداشتن یک مقیاس مناسب جهت اندازه‌گیری این مفهوم است. نداشتن ابزار سنجش، یک شکاف آشکار در متون پژوهشی است، زیرا بدون روش ارزیابی مورد اطمینان، علم تقریباً متوقف می‌شود و توسعه نظریه‌ها با کندی و دشواری روبه‌رو می‌شود (تانگنی، ۲۰۰۲).

در آیات و روایات و منابع اخلاقی و تاریخی به موضوع حسادت بسیار توجه شده است. سومین صفت از ردایل سه‌گانه زیربنایی که در داستان انبیاء و آغاز خلقت انسان به چشم می‌خورد، حسادت است^۴ و در قول معصومین (علیهم‌السلام) یکی از ریشه‌های کفر^۵، سرچشمه ردایل^۶ و انگیزه‌ای برای غرق شدن در گناهان^۷ برشمرده شده است. واژه حسد و مشتقات آن در ۴ آیه از قرآن به کار رفته است؛ بقره: ۱۰۹، نساء: ۵۴، فتح: ۱۵ و فلق: ۵. برخی آیات نیز مفهوم حسد را می‌رسانند؛ مانند نساء: ۳۲ (غزالی، ۱۴۱۷ق.، ج ۳ و فخر رازی، ۱۴۲۱ق.، ذیل بقره: ۱۰۹) و آل عمران: ۱۲۰ (فخر رازی، ۱۴۲۱ق.، ذیل بقره: ۱۰۹).

برخی (صالح‌بن حمید و دیگران، ۱۴۱۸ق.، ذیل الحسد) معتقدند حسد، از واژه «حسدل» به معنای کنه [نوعی حشره]

1. Smith, Parrot, Ozer & Moniz

2. Milfont & Gouveia

3. Tangney

۴. عن السجاء علیه السلام «وَلِلْمَعَاصِي شُعَبٌ فَأَوْلُ مَا عُصِيَ اللَّهُ بِهِ الْكِبْرُ مَعْصِيَةُ إِبْلِيسَ حِينَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ثُمَّ الْجِرْصُ وَ هِيَ مَعْصِيَةُ آدَمَ وَ حَوَاءَ ع حِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُمَا فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ فَأَخَذَا مَا لَمْ يَخَافَا بِمَا آتَيْهُمَا فَدَخَلَ ذَلِكَ عَلَيَّ ذُرِّيَّتَهُمَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ ذَلِكَ أَنْ أَكْثَرَ مَا يَطْلُبُ ابْنُ آدَمَ مَا لَمْ يَخَافْ بِهِ إِلَهَهُ ثُمَّ الْحَسَدُ وَ هِيَ مَعْصِيَةُ ابْنِ آدَمَ حَيْثُ حَسَدَ أَخَاهُ فَقَتَلَهُ» (القلمی، ۱۴۱۶، ذیل الکبر، ص ۴۰۰ و ۴۰۱).

۵. عن صادق علیه السلام «اصُولُ الْكُفْرِ ثَلَاثَةٌ: الْجِرْصُ وَ الْإِسْتِكْبَارُ وَ الْحَسَدُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق.، ج ۲، ص ۲۸۹).

۶. عن علی علیه السلام «راس الرذائل الحسد» (محدث نوری، ۱۴۰۸ق.، ج ۱۲، ص ۲۳).

۷. عن علی علیه السلام «الجرص والكبر والحسد ذواع إلى التفتح في الذنوب» (شريف الرضي، ۱۴۱۴ق.، ص ۵۴۱).

۸. «الحاسد، الذي يتمنى زوال النعمة عن صاحبها وإن لم يردّها لنفسه» (کلینی، ۱۳۸۲ق.، ج ۱۰، ص ۳۴۰).

در فضای فرهنگی ما ساخته شده است. این پژوهش، برای جبران برخی نقایص مقیاس اولیه حسادت (ولی زاده، ۱۳۸۹) از جمله بلند بودن پرسشنامه، تجمع برخی جواب‌ها در وسط (نه موافق، نه مخالف) و انجام نگرفتن تحلیل اکتشافی و تأییدی، درصدد است با کوتاهتر نمودن پرسشنامه با بررسی مجدد روایی درونی، حذف پاسخ وسط و تحلیل اکتشافی و تأییدی عوامل، به پاسخی برای این سؤال‌ها برسد که پرسشنامه تجدیدنظر شده مقیاس اسلامی حسادت از چه ویژگی‌های روان‌سنجی برخوردار است؟ آیا عوامل منسجمی به دست می‌آید؟

روش

روش پژوهش، جامعه آماری و نمونه: این پژوهش از نوع همبستگی است. جامعه آماری پژوهش را ۳۰۰۰۰ دانشجوی مرتبط با اداره مشاوره نهاد معظم رهبری (حفظه‌الله) در دانشگاهها تشکیل دادند. حجم نمونه، ۱۹۱۸ نفر (۱۱۹۵ مؤنث و ۷۲۳ مذکر) بود که شرکت‌کنندگان در دامنه سنی ۱۸ تا ۴۰ سال بودند و با روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. به این ترتیب که پرسشنامه پژوهش برای ۱۹۵۰ نفر از این افراد با پست الکترونیکی ارسال شد و با احتساب عده‌ای که جوابگو نبوده و برخی پاسخنامه‌های ناقص، در نهایت، تعداد ۱۹۱۸ پاسخنامه کامل به دست آمد. حجم نمونه این پژوهش، عددی بیش از حجم نمونه پیشنهادی (۳۷۹ نفر) جدول کرجسی و مورگان^۱ (۱۹۷۰) است. به این ترتیب خطای نمونه‌گیری به حداقل رسیده و براساس آزمون کفایت نمونه‌برداری، این تعداد نمونه جهت انجام تحلیل عاملی معنادار است. میانگین سنی شرکت‌کنندگان در این پژوهش، ۲۵/۱۱ سال ($SD=4/91$) و ۶۲/۳ درصد افراد، زن و ۳۷/۷ درصد از آنها مرد بودند. همه شرکت‌کنندگان دارای تحصیلات دانشگاهی (۲۸/۹ درصد فوق‌دیپلم، ۴۶/۲ درصد لیسانس و ۲۴/۹ درصد فوق‌لیسانس و بالاتر) بودند. ۶۹/۳ درصد از شرکت‌کنندگان مجرد و ۳۰/۷ درصد از آنها متأهل بودند.

ابزار سنجش

آزمون اولیه سنجش حسادت با تکیه بر منابع اسلامی: این مقیاس را نخستین بار ولی‌زاده (۱۳۸۹) در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی جهت سنجش صفت اخلاقی -

اولیه حسادت از منظر اسلام منجر شده است. ولی‌زاده (۱۳۸۹) آموزه‌های اسلامی درباره نشانگان حسد را از قرآن و احادیث گردآوری و سپس در سه محور شناختی، عاطفی و رفتاری دسته‌بندی، تجزیه و تحلیل نمود. پرسشنامه اولیه دارای ۴۸ گویه بود که پس از اخذ نظر کارشناسان آزمونی چهل ماده‌ای با پاسخنامه‌ای لیکرتی (۵ گزینه‌ای: کاملاً موافق، تا حدودی موافق، نه موافق نه مخالف، تا حدودی مخالف و کاملاً مخالف) طراحی و تدوین شد. میانگین نظرات بیست نفر از کارشناسان و متخصصان مسائل اسلامی و روان‌شناسی، نمره روایی ۸۶/۶ درصد را نشان داد. محور رفتاری شامل ۱۲ ماده، محور عاطفی شامل ۲۲ ماده و محور شناختی شامل ۶ ماده به دست آمد. با اجرا بر روی ۳۵۳ نفر، آلفای کرونباخ آزمون ۰/۹۱ و ضریب دونیمه‌سازی، ۰/۸۵ به دست آمد.

بازنگری پژوهش‌های غرب نیز نشان‌دهنده وجود مقیاس‌هایی است که یا منحصرأ به سنجش حسادت یا مفاهیم نزدیک آن پرداخته‌اند؛ یا بخشی از مقیاس به سنجش آنها اختصاص یافته است. برخی از این مقیاس‌ها به این قرار است: مقیاس حسادت عاشقانه (RJS) هاپکا و بچلر^۱ (۱۹۷۹)، مقیاس خودسنجی حسادت (SRJS) برینگل، راک، اندیر و ایونیک^۲ (۱۹۷۹)، بررسی واکنش‌های بین‌فردی (SIR) رزمارین، چمپلس و لپینت^۳ (۱۹۷۹)، مقیاس حسادت مزمن (CJ) و رابطه‌ای (RJ) وایت^۴ (۱۹۸۱)، مقیاس رابطه بین‌فردی (IJS) متز و سورا^۵ (۱۹۸۱)، مقیاس چندبعدی حسادت (MJS) فیفر و وانگ^۶ (۱۹۸۹)، مقیاس روابط عاشقانه (RRS) کلانتون و کاسینز^۷ (۱۹۹۱)، مقیاس گرایش به حسادت (DES) اسمیت و دیگران (۱۹۹۹)، پرسشنامه «آیا حسود هستید؟» دیداتو^۸ (۲۰۰۳) ترجمه قراچه‌داغی، (۱۳۸۴) و آزمون حسادت سلوشنز^۹ (۲۰۰۹).

استفاده از ابزارهای غیر بومی اعتباریابی شده، امری متعارف در فضای علمی کشور است، اما آنچه ما را برآن داشت تا این پژوهش را تدوین نماییم این است که محتوای اغلب مقیاس‌های غیر بومی گفته شده، ناظر به حسادت عاشقانه و جنسی است. هر چند ممکن بود برخی از این پرسشنامه‌ها با انجام اعتباریابی، مورد استفاده قرار گیرد، اما تاریخ ساخت این ابزارها، به روز بودن آنها را با ابهام روبه‌رو می‌کند. از سوی دیگر تردیدی نیست که یکسانی فضای ساخت و اجرای آزمون، بر قوت آن می‌افزاید و فقط یک آزمون با این موضوع

1. Hupka & Bachelor
3. Rosmarin, Chambless & LaPointe
5. Mathes & Severa
7. Clanton & Kosins
9. Solutions

2. Bringle, Roach, Andier & Evenbeck
4. White
6. Pfeiffer & Wong
8. Didato
10. Kerjcie & Morgan

روش اجرا و تحلیل

به منظور گردآوری اطلاعات، پژوهشگر با اداره نهاد مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) در دانشگاهها و جلب موافقت مسؤولان مرتبط، جهت اجرای پژوهش، پرسشنامه به آدرس الکترونیکی ۱۹۵۰ دانشجوی که به صورت تصادفی انتخاب شده بودند، ارسال شد. توضیحات لازم درباره اهداف پژوهش و نحوه پاسخدهی به پرسش‌های آزمون نیز همراه با فایل پرسشنامه ارائه گردید. همچنین از آنها خواسته شد پس از خواندن شیوه‌نامه کتبی آزمون، با دقت به گزاره‌ها پاسخ دهند و مشخصات جمعیت‌شناختی همچون سن، جنس، مقطع و رشته تحصیلی و نیز وضعیت تأهل خود را درج کنند. داده‌ها به کمک برنامه SPSS نمره‌گذاری و تجزیه و تحلیل گردید و برای انجام تحلیل عاملی تأییدی نیز، از نرم‌افزار AMOS استفاده شد.

یافته‌ها

پس از اجرای مقیاس اسلامی حسادت (ولی‌زاده و آذربایجانی، ۱۳۸۹) در میان گروه نمونه، به منظور سنجش روایی^۱ سازه و نیز شناسایی و تعیین عوامل تشکیل‌دهنده مقیاس، از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. پیش از اجرای تحلیل عوامل، برای اینکه معلوم شود حجم نمونه انتخاب شده، مناسب روش تحلیل عاملی است، از آزمون کرویت بارتلت^۲ و کفایت نمونه برداری به روش KMO^۳ استفاده شد. شاخص کفایت نمونه برداری برابر با ۰/۹۶۲ است. در نتیجه، حجم نمونه مورد نظر برای تحلیل عوامل مناسب است. همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت با درجه آزادی ۴۳۵ و مجذور کای ۱۹۱۴۴/۶۹۷ در سطح $P < ۰/۰۰۱$ معنادار است. بنابراین ماتریس همبستگی متغیرها، ماتریس واحدی نیست و می‌توان بر پایه این داده‌ها، به استخراج عامل‌ها اطمینان کرد.

نتایج تحلیل جهت مشخص شدن گویه‌های مناسب برای ورود به تحلیل عاملی نشان داد که با حذف ۱۰ گویه، پایایی^۴ مقیاس (آلفای کرونباخ) به بیشترین میزان خود خواهد رسید. در جدول ۱ میانگین و انحراف معیار ۳۰ گویه، همبستگی با نمره کل و تأثیر حذف هر یک از گویه‌ها در آلفای کرونباخ، ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، میان گویه‌ها با نمره کل مقیاس، همبستگی‌های معناداری در سطح $P < ۰/۰۱$ در دامنه‌ای از $r = ۰/۳۹۸$ (گویه شماره ۷) تا $r = ۰/۷۱۱$ (گویه شماره ۲۴) وجود دارد.

شخصیتی حسادت و بر اساس منابع اسلامی ساخته است. او ابتدا به شناسایی منابع قرآنی و روایت‌های مربوط به حسادت و دسته‌بندی، اولویت‌بندی و ثبت آنها پرداخت. پس از استخراج شاخص‌ها و نشانگان حسادت و مقوله‌بندی آنها، این نشانه‌ها بر پایه سه محور عاطفی، شناختی و رفتاری دسته‌بندی شدند. ترکیب، ادغام و حذف مشترکات شاخص‌ها و رساندن آنها به ۴۰ نشانه، به تهیه یک پرسشنامه ۴۰ سؤالی پنج‌گزینه‌ای بر اساس مقیاس لیکرت (کاملاً موافق، تا حدودی موافق، نه موافق نه مخالف، تا حدودی مخالف و کاملاً مخالف) انجامید که در شکل مستقیم، از ۵ تا ۱ نمره می‌گرفت. از میان ۴۸ گزاره، هشت گزاره که از نظر بیست نفر از پژوهشگران و متخصصان علوم اسلامی و روان‌شناسی - که به صورت توأم در هر دو رشته مدرک دکترا داشتند - تکراری و یا دارای ارتباط کمی با حسادت بود، حذف شد و به این ترتیب موافقت ۸۷/۶ درصدی خبرگان را به‌عنوان روایی محتوا دریافت کرد. از میان این تعداد گزاره، محورشناختی، ۶ گزاره، محور عاطفی، ۲۲ گزاره و محور رفتاری، ۱۲ گزاره را به خود اختصاص دادند. بنابراین دامنه نمرات شرکت‌کنندگان بین ۴۰ و ۲۰۰ گسترده شده است.

ولی‌زاده (۱۳۸۹) پرسشنامه را میان ۳۵۳ دانشجوی و طلبه اجرا کرد. در اعتبارسنجی مقیاس، آلفای کرونباخ کل و محورهای شناختی، عاطفی و رفتاری به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۵۵، ۰/۸۵ و ۰/۷۵ و ضریب دونیمه‌سازی ۰/۸۵ به‌دست آمد. او سرانجام جهت تقویت ویژگی‌های روان‌سنجی آزمون، محور شناختی و عاطفی را در یکدیگر تلفیق کرد. تفاوت نمرات دانشجویان و طلاب نیز در هر دو عامل و نمره کل، معنادار یافت شد و نمره بالاتر مردان نسبت به زنان نیز معنادار به‌دست آمد. مجردها نیز در نمره کل و عامل رفتاری، نمره بیشتری کسب کردند. درباره تفاوت نمرات حسادت با توجه به میزان تحصیلات، این تفاوت فقط در میان دو گروه دیپلم و کارشناسی ارشد معنادار شد. به این ترتیب که دیپلمه‌ها از نمرات بیشتری برخوردار بودند. گروه‌های مختلف سنی نیز تفاوت معناداری نشان ندادند. آلفای کرونباخ این آزمون، در این پژوهش ۰/۹۲ به‌دست آمد. جملات ذیل از نمونه گویه‌های این آزمون است: «اگر از همکارم به دلیل موفقیت‌هایش تعریف و تمجید کنند، ناراحت می‌شوم» و «از اینکه به امکانات دیگران دسترسی ندارم، تأسف می‌خورم».

1. validity

3. Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy

2. Bartlett's Test of Sphericity

4. reliability

جدول ۱- مشخصه‌های آماری گویه‌های پرسشنامه تجدیدنظر شده مقیاس اسلامی حسادت؛ همبستگی گویه‌ها با نمره کل و تأثیر حذف هر یک از گویه‌ها در آلفای کرونباخ

گویه	میانگین	انحراف معیار	همبستگی با نمره کل	آلفای کرونباخ در صورت حذف گویه
۱	۲/۲۱	۱/۳۹	**۰/۵۲۷	۰/۹۲۳
۲	۱/۰۵	۱/۲۸	**۰/۵۵۸	۰/۹۲۳
۳	۱/۲۵	۱/۳۴	**۰/۴۸۹	۰/۹۲۴
۴	۱/۷۱	۱/۴۴	**۰/۶۰۴	۰/۹۲۳
۵	۲/۳۷	۱/۴۲	**۰/۵۲۱	۰/۹۲۴
۶	۱/۲۵	۱/۳۵	**۰/۶۲۶	۰/۹۲۲
۷	۱/۷۲	۱/۲۳	**۰/۳۹۸	۰/۹۲۵
۸	۱/۴۶	۱/۳۷	**۰/۵۲۹	۰/۹۲۴
۹	۱/۱۱	۱/۳۵	**۰/۴۵۸	۰/۹۲۵
۱۰	۱/۳۴	۱/۲۹	**۰/۶۸۹	۰/۹۲۲
۱۱	۰/۷۸	۱/۲۷	**۰/۵۵۲	۰/۹۲۴
۱۲	۱/۷۹	۱/۵۱	**۰/۵۶۰	۰/۹۲۴
۱۳	۱/۳۳	۱/۳۶	**۰/۶۶۳	۰/۹۲۲
۱۴	۰/۳۸	۰/۹۸	**۰/۴۶۰	۰/۹۲۵
۱۵	۰/۷۴	۱/۱۲	**۰/۵۸۴	۰/۹۲۳
۱۶	۱/۹۵	۱/۳۱	**۰/۴۶۰	۰/۹۲۵
۱۷	۱/۵۹	۱/۴۴	**۰/۵۸۷	۰/۹۲۳
۱۸	۱/۳۹	۱/۳۴	**۰/۵۹۷	۰/۹۲۱
۱۹	۱/۳۰	۱/۳۵	**۰/۵۴۵	۰/۹۲۴
۲۰	۰/۸۸	۱/۲۹	**۰/۶۱۴	۰/۹۲۳
۲۱	۰/۸۳	۱/۲۰	**۰/۶۵۰	۰/۹۲۲
۲۲	۲/۱۰	۱/۴۴	**۰/۵۷۲	۰/۹۲۳
۲۳	۱/۱۹	۱/۳۴	**۰/۶۹۰	۰/۹۲۲
۲۴	۱/۰۳	۱/۳۱	**۰/۷۱۱	۰/۹۲۱
۲۵	۲/۱۸	۱/۳۹	**۰/۴۸۸	۰/۹۲۵
۲۶	۱/۳۸	۱/۴۶	**۰/۵۸۶	۰/۹۲۳
۲۷	۲/۱۷	۱/۳۵	**۰/۴۷۲	۰/۹۲۵
۲۸	۱/۶۷	۱/۴۴	**۰/۴۷۴	۰/۹۲۵
۲۹	۰/۹۹	۱/۲۹	**۰/۶۲۲	۰/۹۲۳
۳۰	۱/۰۷	۱/۳۸	**۰/۴۸۹	۰/۹۲۴

n= ۱۹۱۸ و P<۰/۰۱

برای تعیین و تحلیل عوامل از تحلیل عاملی به روش «مؤلفه‌های اصلی»، «چرخش متمایل»^۱ به همراه «بهنجارسازی کایزر»^۲ استفاده شد. در مرحله اول تحلیل عاملی، به منظور تعیین تعداد عامل‌های اصلی از ملاک ارزش‌های ویژه بزرگتر از ۱ استفاده شد. بر این اساس، برای پرسشنامه تجدید نظر شده مقیاس اسلامی حسادت، تعداد ۴ عامل نمایان شد که در مجموع ۵۲/۴ درصد از واریانس را در بردارند. پیش از آنکه این عامل‌ها تفسیر شوند، به منظور ساده‌تر و قابل فهم‌تر کردن ساختار عاملی، عامل‌های گفته شده انتخاب و چرخش متمایل بر روی آنها اجرا شد که جدول ۲ نشان‌دهنده گویه‌های هر عامل و بارعاملی آنهاست.

جدول ۲- عوامل چهارگانه پرسشنامه تجدید نظر شده مقیاس اسلامی حسادت و بار عاملی آنها

گویه	عامل / عبارت	بار عاملی
عامل اول: آزرده‌گی از موفقیت دیگران^۳		
۷	به دلیل خوشحالی از موفقیت‌های دیگران، از وضعیت زندگی لذت می‌برم.	۰/۶۳۳
۱۰	اگر از همکارم به دلیل موفقیت‌هایش تعریف و تمجید کنند، ناراحت می‌شوم.	۰/۶۲۴
۱	در صورتی که رقیبم در کاری موفق شود، در ظاهر تبریک می‌گویم؛ اما در دل ناراحت می‌شوم.	۰/۶۲۰
۲۰	از موفقیت نزدیکانم بیشتر از موفقیت دیگران ناراحت می‌شوم.	۰/۵۵۶
۲۱	اگر فردی از نزدیکانم به مقامی برسد، برایم ناگوار است که از او تعریف کنم.	۰/۵۵۴
۱۸	باور کردن فضیلت و برتری دیگران برایم سخت است.	۰/۵۴۶
۱۳	با دیدن موفقیت‌های دیگران، آرامش روانی خود را از دست می‌دهم.	۰/۵۴۵
۸	اگر برای یکی از رقیبانم، مشکلی پیش بیاید، در دل خوشحال می‌شوم.	۰/۵۰۵
۶	گاهی اوقات به دلیل ناراحتی از موفقیت دیگران، خلاف واقع حرف می‌زنم.	۰/۴۸۱
۲۴	نسبت به کسانی که صاحب نعمتی شده‌اند، بی‌جهت عصبانی می‌شوم.	۰/۴۳۲
۲۳	به دلیل ناراحتی از خوشی دیگران، بی‌حال و بی‌حوصله هستم.	۰/۴۱۹
۳	پشت سر دیگران نمی‌توانم به مقدار فضیلت و استحقاق آنان تعریف کنم.	۰/۳۹۲
عامل دوم: احساس محرومیت و حقارت^۴		
۲۷	احساس می‌کنم دوستانم بیشتر وقت خود را با دیگران سپری می‌کنند.	۰/۵۷۷
۵	خیلی از اوقات، احساس سرگشتگی و بی‌قراری می‌کنم.	۰/۵۶۹
۲۸	در برخورد با دیگران خیلی زود از کوره درمی‌روم.	۰/۵۶۳
۴	اگر در جمعی، یکی از آشنایان مرکز تمام گفت‌وگوها باشد، تحملش برایم سخت و رنج‌آور است.	۰/۵۱۷
۲۵	گاهی ابراز دوستی‌ام مطابق خواست دلم نیست.	۰/۵۰۵
۱۲	اگر در یک جلسه رسمی مشاهده کنم لباسم نسبت به دوستم کم‌ارزش‌تر است، ناراحت می‌شوم.	۰/۴۵۹
۹	اگر پدرم به برادر یا خواهرم هدیه‌ای بدهد، ناراحت می‌شوم.	۰/۴۲۲
۱۹	پذیرش حرف حق و مستدل دیگران برایم سخت است.	۰/۴۰۰
۲۱	افراد ثروتمند را واقعاً لایق ثروت‌هایشان نمی‌دانم.	۰/۳۰۹

1. oblimin rotation
3. irritation by others' success

2. Kaiser normalization
4. feeling of deprivation and inferiority

ادامه جدول ۲- عوامل چهارگانه پرسشنامه تجدید نظر شده مقیاس اسلامی حسادت و بار عاملی آنها

گویه	عبارت / عامل	بار عاملی
عامل سوم: تمایل به سلب نعمت از دیگران^۱		
۱۴	اگر ماشین تازه همسایه را ببینم، آرزو می‌کنم مشکلی برایش پیش بیاید.	۰/۷۲۴
۱۵	روبه‌روی رقیبانم از آنها ستایش و پشت سرشان بدگویی می‌کنم.	۰/۶۲۶
۳۰	در گرفتن انتقام، سختگیر و بی‌رحم هستم.	۰/۵۱۲
۱۱	زمان تحصیل گاهی آرزو می‌کردم شاگرد اول کلاس، هنگام امتحان بیمار شود تا جایش را بگیرم.	۰/۴۹۰
۲	اگر از ویژگی‌های مثبت همکارم صحبت شود، سعی می‌کنم ویژگی‌های منفی او را مطرح کنم.	۰/۴۵۱
عامل چهارم: اندوه مقایسه^۲		
۲۲	از اینکه به امکانات دیگران دسترسی ندارم، تأسف می‌خورم.	۰/۷۰۲
۲۶	از اینکه خداوند مرا همانند دیگران نعمت نداده است، ناراحتم.	۰/۶۹۶
۱۷	کاش نعمت‌های دیگران، نصیب خودم می‌شد.	۰/۶۲۷
۲۳	به دلیل ناراحتی از خوشی دیگران، بی‌حال و بی‌حوصله هستم.	۰/۴۴۸
۲۹	با چشمی خیره به افراد دارای نعمت نگاه می‌کنم.	۰/۴۴۰
۲۴	نسبت به کسانی که صاحب نعمتی شده‌اند، بی‌جهت عصبانی می‌شوم.	۰/۴۲۵

جدول ۳- نتایج بررسی همسانی درونی با ضریب آلفای کرونباخ

عوامل	آلفای کرونباخ
زن	۰/۸۶
آزردگی از موفقیت دیگران	۰/۸۷
مرد	۰/۸۷
کل	۰/۸۷
زن	۰/۷۴
احساس محرومیت و حقارت	۰/۷۸
مرد	۰/۷۸
کل	۰/۷۶
زن	۰/۶۷
تمایل به سلب نعمت از دیگران	۰/۷۲
مرد	۰/۷۲
کل	۰/۶۹
زن	۰/۷۸
اندوه مقایسه	۰/۸۰
مرد	۰/۸۰
کل	۰/۷۹
زن	۰/۹۲
کل مقیاس	۰/۹۳
مرد	۰/۹۳
کل	۰/۹۳

همان‌گونه که جدول ۲ نشان می‌دهد، بار عاملی گویه‌ها در گستره‌ای بین ۰/۳۰۹ تا ۰/۷۲۴ قرار دارد و گویای ۴ عامل است. عامل اول، آزردگی از موفقیت دیگران است که با ۱۲ گویه، پرجمع‌ترین عامل مقیاس را به خود اختصاص داده که بار عاملی آنها در دامنه ۰/۳۹۲ تا ۰/۶۳۳ قرار دارد. عامل دوم، احساس محرومیت و حقارت است که ۹ گویه را به خود اختصاص داده و بار عاملی‌ی بین ۰/۳۰۹ تا ۰/۵۷۷ دارد. عامل سوم، تمایل به سلب نعمت از دیگران است که کمترین تعداد گویه‌های مقیاس (۵ گویه) را دارد. دامنه بار عاملی گویه‌های این عامل، از ۰/۴۵۱ تا ۰/۷۲۴ است. آخرین عامل اکتشافی این مقیاس نیز اندوه مقایسه است که با ۶ گویه، کم‌جمع‌ترین عامل بوده و دارای دامنه بار عاملی ۰/۴۲۵ تا ۰/۷۰۲ است. همان‌گونه که در جدول نیز مشخص است، گویه‌های ۲۴ و ۲۳ در هر دو عامل اول و چهارم وجود دارد.

روش محاسبه آلفای کرونباخ، از دیگر روش‌های بررسی پایایی درونی مقیاس است. نتایج این بررسی در مورد پرسشنامه تجدید نظر شده مقیاس اسلامی حسادت و زیرمقیاس‌های آن به تفکیک جنسیت، در جدول ۳ قابل مشاهده است.

1. tendency to others being deprived of their blessings

2. Sorrow of comparison

ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس برابر با ۰/۹۳ محاسبه شد (M=۴۲/۲۶ و SD=۲۲/۶۳) که گویای همسانی درونی مناسب این مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ برای مردان، ۰/۹۳ و برای زنان، ۰/۹۲ (M=۵۱/۸۵ و SD=۱۰/۶۶) و به دست آمد. ضریب آلفای کرونباخ برای چهار عامل آزرده‌گی از موفقیت دیگران، احساس محرومیت و حقارت، تمایل به سلب نعمت از دیگران و اندوه مقایسه، به ترتیب ۰/۸۷، ۰/۷۶، ۰/۶۹ و ۰/۷۹ است. جدول ۴ نشان‌دهنده رابطه بین عوامل با یکدیگر و با کل مقیاس است.

جدول ۴- همبستگی بین نمرات به دست آمده از مقیاس‌های حسادت، کبر و حرص

نمره کل حرص	نمره کل کبر	۴	۳	۲	۱	
۰/۴۹۲**	۰/۵۲۹**				۱	۱. حسادت
۰/۴۱۹**	۰/۴۲۱**			۱	۰/۹۲۲**	۲. آزرده‌گی از موفقیت دیگران
۰/۴۱۶**	۰/۵۱۹**		۱	۰/۶۹۴**	۰/۸۷۴**	۳. احساس محرومیت و حقارت
۰/۳۶۹**	۰/۴۱۵**	۱	۰/۵۹۰**	۰/۶۸۲**	۰/۷۵۸**	۴. تمایل به سلب نعمت از دیگران
۰/۴۶۶**	۰/۴۵۲**	۰/۵۶۳**	۰/۶۷۱**	۰/۶۸۳**	۰/۸۳۲**	۵. اندوه مقایسه

**P<۰/۰۱؛ n= ۱۹۱۸

جدول ۵- شاخص‌های برازندگی در تحلیل عاملی تأییدی

شاخص‌ها	مدل	
RMSEA	CFI	GFI
۰/۰۴۱	۰/۹۲۵	۰/۹۴۱

مدل چهار عاملی

GFI = شاخص نیکویی برازش، **CFI** = شاخص برازش تطبیقی،
RMSEA = ریشه دوم میانگین خطای تقریب

اسلامی حسادت، تحلیل عاملی تأییدی به روش بیشینه درست‌نمایی با استفاده از نسخه ۲۰ نرم‌افزار آماری AMOS انجام شد. اطلاعات لازم برای انجام تحلیل عاملی تأییدی پس از اجرای پرسشنامه در میان نمونه‌ای جدید به دست آمد. این نمونه ۳۸۴ نفری از میان جامعه آماری دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین بودند که به روش نمونه‌گیری تصادفی چندمرحله‌ای انتخاب شدند. مدل پیشنهادی مدلی متشکل از چهار عامل است (شکل ۱). همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، شاخص‌های برازش نشان می‌دهند که این مدل از برازندگی مناسبی برخوردار است. بررسی خروجی‌های AMOS نشان داد که با برقراری ارتباط میان برخی خطاها

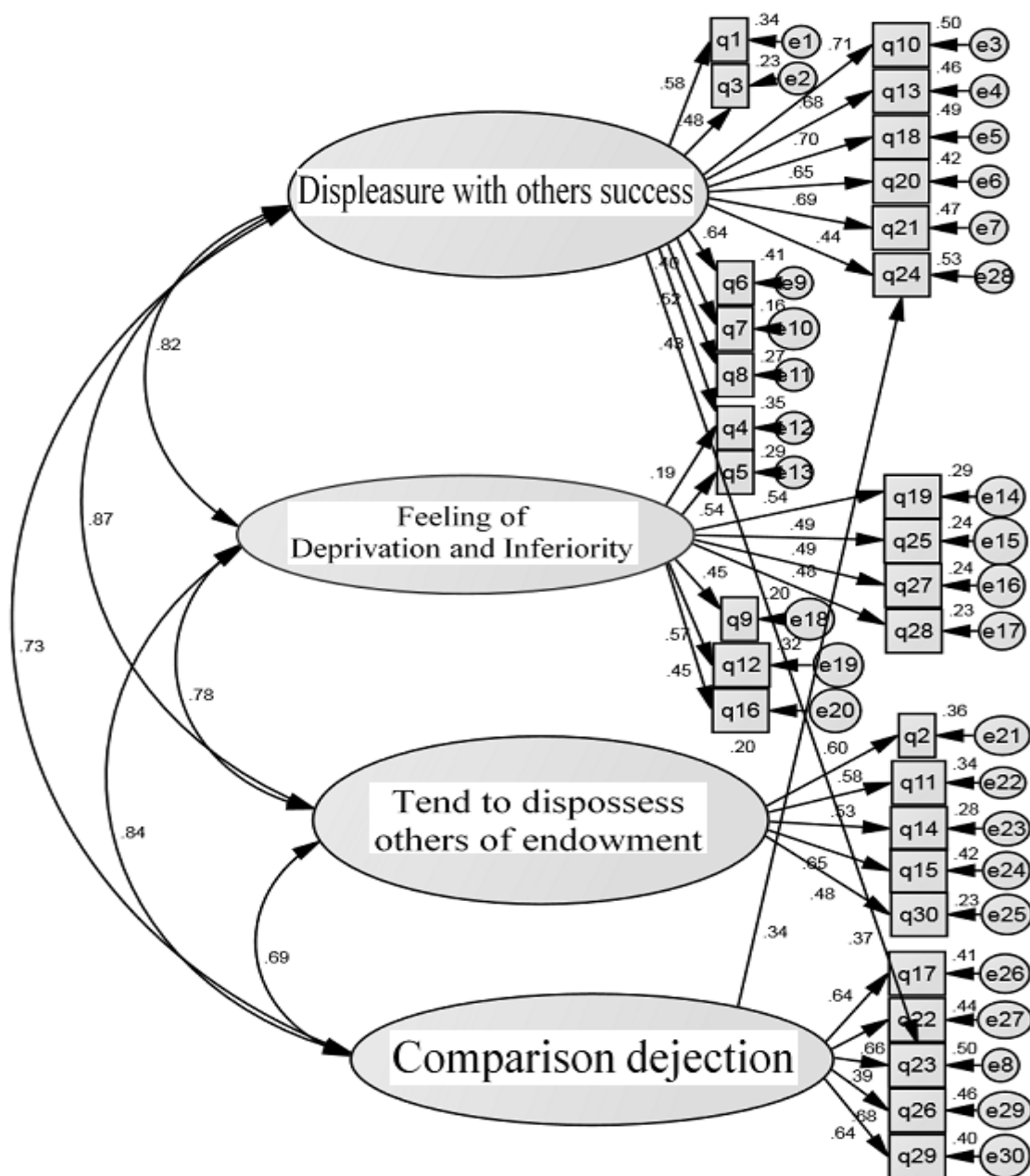
نتایج جدول ۴ نشان‌دهنده رابطه نسبتاً قوی نمرات به دست آمده با کل مقیاس است. همبستگی عامل‌ها با یکدیگر کمتر از همبستگی عامل‌ها با کل مقیاس است، که نشان‌دهنده استقلال عامل‌ها از یکدیگر و پایایی پرسشنامه است. نتایج استفاده از آزمون‌های هم‌تایید نیز در جدول ۴ نشان داده شد. در این بخش از مقیاس‌های اسلامی تکبر- تواضع^۱ (هراتیان و دیگران، ۱۳۹۲) و حرص - قناعت^۲ (هراتیان و دیگران، ۱۳۹۳) بهره گرفته شد. یافته‌ها بیانگر وجود همبستگی متوسط و قابل قبولی بین نمرات مقیاس‌های اسلامی کبر و حرص و نمره کل و زیرمقیاس‌های حسادت است. برای بررسی روایی سازه پرسشنامه تجدید نظر شده مقیاس

1. ISPH: Islamic Scale of Pride and Humility

2. ISGC: Islamic Scale of Greed and Contentment

برای افزایش برازش مدل استفاده شد. همان‌گونه که در جدول ۵ نیز منعکس شده است، با الحاق خطاها، شاخص‌های برازندگی، برازش مناسب مدل را نشان می‌دهند ($RMSEA < 0/08$ و $CFI > 0/8$, $GFI > 0/9$) (میرز، گامست و گارینو^۱، ۲۰۰۶ ترجمه حسن آبادی، شریفی، فرزاد، رضاخانی، ایزانلو و حبیبی، ۱۳۹۱).

می‌توان شاخص‌های برازندگی را بهبود بخشید. به اعتقاد بنتلر و چو^۱ (۱۹۸۷) و بنتلر (۱۹۸۸) عدم همبستگی میان همه خطاها در یک الگو به ندرت با داده‌های واقعی تناسب دارد. بنابراین ایجاد ارتباط میان چنین خطاهایی نه تنها به اعتبار عاملی پرسشنامه لطمه نمی‌زند، بلکه بازنمایی واقعی‌تری از داده‌ها فراهم می‌کند. بنابراین از این روش

نمودار ۱- الگوی پیشنهادی مربوط به پرسشنامه تجدیدنظر شده مقیاس اسلامی حسادت

بحث

هدف این پژوهش، برآورد روایی و پایایی نسخه تجدیدنظر شده مقیاس اولیه و اسلامی حسادت (ولی‌زاده، ۱۳۸۹) است. نتایج بررسی پایایی درونی براساس محاسبه آلفای کرونباخ کل مقیاس و هرگویه، نشان داد که حذف ۱۰ گویه از ۴۰ گویه، موجب رسیدن این ضریب پایایی به بیشترین میزان خود (۰/۹۳) خواهد بود. با تحلیل عاملی اکتشافی، ۴ عامل به‌دست آمد که برازش مناسب آنها در تحلیل عاملی تأییدی نیز تأیید شد. ضمن اینکه همبستگی عوامل و نمره کل مقیاس با آزمون‌های همزمان (کبر و حرص)، مثبت و مناسب بوده است. آزدگی از موفقیت دیگران (عامل اول؛ با ۱۲ گویه) به معنای ناراحتی از داشته‌ها و موفقیت‌های دیگران است و وجود نوعی هیجان منفی یا تنش را گزارش می‌کند. بی‌حوصلگی، عصبانیت، بازداری رفتار مثبت و رفتار مخالف احساس، از دیگر نشانه‌های این عامل است. به‌دست آمدن این عامل، با نظریات صاحب‌نظرانی مانند نراقی (۱۳۸۶)، فیض‌کاشانی (۱۳۷۹)، صالح‌بن حمید و دیگران (۱۴۱۸ق)، مکارم شیرازی (۱۳۷۸)، ارسطو (۱۹۴۱) و اسمیت و کیم (۲۰۰۷) همسو است. احساس محرومیت و حقارت (عامل دوم؛ با ۹ گویه) بیانگر فعال شدن احساس کهرتری فرد در روابط اجتماعی و در نتیجه، احساس محرومیت اوست. بی‌قراری، عصبی شدن در روابط و نپذیرفتن حق از جمله نشانگان این عامل است که با ساز و کارهایی چون نازنده‌سازی دیگران، مظلوم‌انگاری خود و رفتار دولایه همراه است. پژوهش اسمیت و کیم (۲۰۰۷) مؤید این عامل است. عامل سوم با کمترین گویه (۵ گویه)، نشان‌دهنده تمایل درونی یا تلاش بیرونی فرد برای سلب نعمت از دیگری و تصاحب آن برای خود است. دورویی، انتقام‌جو بودن، غیبت و تهمت از نشانگان این عامل است. نظر کارشناسانی چون مکارم شیرازی (۱۳۷۸)، الجاحظ (۱۴۱۰ق)، یحیی‌بن عدی (۱۳۶۵) و راغب‌اصفهانی (۱۳۷۵) این عامل را مورد تأیید قرار می‌دهد. عامل چهارم که ۶ گویه دارد، گویای اندوه حاصل از مقایسه ناکارآمد با بالادست است. وی که پایگاه درونی قوی‌یی برای سنجش خود ندارد، گرفتار هیجان منفی حاصل از احساس محرومیت خود نسبت به دیگران است که به حسرت، آرزومندی متوهمانه و حتی نارضایتی از تقدیر الهی نیز منجر می‌گردد. به‌دست آمدن این عامل، با پژوهش‌های تسر (۱۹۹۱)، اسمیت و کیم (۲۰۰۷) و میلفانت و گوویا (۲۰۰۹) همسو است.

از محدودیت‌های این پژوهش، نبودن امکان بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی آن در نمونه‌ای غیردانشجویی است.

اجرای این مقیاس در نمونه‌های غیردانشجویی موجب غنای بیشتر آن خواهد شد. این پژوهش در چارچوب محتوای قرآن و روایات پیامبر و اهل بیت (علیهم‌السلام) انجام شد. بنابراین اضافه نمودن متون اخلاقی به این چارچوب، به توسعه مفهومی مقیاس کمک خواهد نمود. ضمن اینکه گنجاندن گویه‌هایی متناسب با مفاهیم مقابل یا مترادف حسادت نیز، بر جامعیت مقیاس خواهد افزود.

در پایان از همه دانشجویان شرکت‌کننده، مسؤول اداره مشاوره نهاد رهبری در دانشگاهها جناب آقای صالح قنادی و آقایان سیدمحمد حسینی و سلمان عرب‌عامری که ما را در اجرای این پژوهش یاری کردند، قدردانی می‌نماییم.

منابع

قرآن کریم

- ابن‌بابویه، م. (۱۴۱۳ق). من لایحضره‌الفقیه. قم: انتشارات اسلامی.
- ابن‌منظور، م. (۱۴۱۴ق). لسان‌العرب. جلد ۳. بیروت: دارصادر.
- ارسطو (۱۳۸۷). اخلاق نیکوماخوس. ترجمه محمدحسن لطفی. تهران: طرح نو.
- انجمن روانپزشکی آمریکا (۱۹۹۴). متن تجدیدنظر شده راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی. ترجمه محمدرضا نیکخو و هامایاک آوادیس‌یانس (۱۳۸۱). تهران: سخن.
- پایگاه دایرةالمعارف استنفورد (Plato.stanford.edu)
- پایگاه فرهنگ واژگان آکسفورد (Oxforddictionaries.com)
- الجاحظ، ع. (۱۴۱۰ق). تهذیب‌الأخلاق، القاهرة: دارالصحابه للتراث.
- جرجانی، ع. (۱۹۸۷). التعریفات. بیروت: عبدالرحمان عمیره.
- الجوهری، ا. (۱۹۸۵). الصحاح؛ تاج اللغة و صحاح العربیه. جلد ۲. بیروت: امیری.
- حداد عادل، غ.ع. (۱۳۷۵). دانشنامه جهان اسلام. جلد ۱۳. تهران: نشر بنیاد دایرةالمعارف اسلامی.
- دهخدا، ع.ا. (۱۳۷۲). لغت‌نامه. تهران: دانشگاه تهران.
- دهخدا، ع.ا. (۱۳۷۷). لغت‌نامه. تهران: دانشگاه تهران.
- دیداتو، اس. (۲۰۰۳). کتاب جامع آزمون‌های شخصیت «شما کی هستی؟». ترجمه مهدی قراچه‌داغی (۱۳۸۴). تهران: پیکان.
- راغب اصفهانی، ح. (۱۳۷۵). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن. جلد ۴. تهران: مرتضوی.
- سرمد، ز؛ بازرگان، ع. و حجازی، ا. (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگه.
- سروش، م.ع. (۱۳۸۵). شعله‌های سرد (بررسی حسادت در قرآن و حدیث). قم: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث.
- شریف‌الرضی، م. (۱۴۱۴ق). نهج‌البلاغه. تصحیح صبحی صالح. قم: هجرت.

- الطریحی، ف. (۱۳۷۵). *مجمع البحرین*. تحقیق احمد الحسینی. تهران: المكتبة المرصویه.
- الطریحی، ف. (۱۴۰۸). *مجمع البحرین*. تحقیق: السيد أحمد الحسینی. تهران: نشر الثقافة الإسلامیة.
- صالح بن حمید، عبدالرحمن بن ملوح و دیگران (۱۴۱۸ق.). *موسوعه نضرة النعمان فی أخلاق الرسول الکریم*. جده: دار الوسيلة.
- العسکری، ا. (۱۴۱۰ق.). *الفروق اللغویة*. قم: مکتبه بصیرتی.
- عمید، ح. (۱۳۸۹). *فرهنگ عمید*. تهران: شهرزاد.
- غزالی، م. (۱۴۱۷ق.). *احیاء علوم الدین*. بیروت: دارالمعرفه.
- فخر رازی، م. (۱۴۲۱ق.). *التفسیر الکبیر*. بیروت: دارالکتب العلمیة.
- فیروزآبادی، م. (۲۰۰۵). *القاموس المحیط*. بیروت: مکتبه لبنان.
- فیض کاشانی، م. (۱۳۷۹). *راه روشن: ترجمه المحجّة البیضاء فی تهذیب الأحياء*. ترجمه محمدصادق عارف. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی.
- فیومی، ا. (۱۹۸۷). *المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر*. لبنان: مکتبه لبنان.
- القمی، ع. (۱۴۱۶ق.). *سفینه البحار و مدینه الحکم والآثار*. جلد ۷. تهران: اسوه.
- الکفوی، ا. (۱۴۱۳ق.). *الکلیات؛ معجم فی المصطلحات و الفروق اللغویة*. دمشق: مؤسسه الرساله.
- کلینی، م. (۱۳۸۲ق.). *الکافی*. شرح محمد صالح بن احمد مازندرانی. تهران: مکتبه الاسلامیة.
- کلینی، م. (۱۴۰۷ق.). *الکافی*. تهران: مکتبه الاسلامیة.
- مارودی، ع. (۱۴۰۷ق.). *ادب الدنيا و الدین*. قاهره: مصطفى سقا.
- محدث نوری، ح. (۱۴۰۸ق.). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم: آل البیت علیهم السلام.
- مطهری م. (۱۳۷۷). *مجموعه آثار*. جلد ۱۹. تهران: صدرا.
- معین، م. (۱۳۸۸). *فرهنگ فارسی*. تهران: امیرکبیر.
- مکارم شیرازی، ن. (آیت الله) (۱۳۷۸). *اخلاق در قرآن*. جلد دوم (فروع مسائل اخلاقی). قم: انتشارات امام علی بن ابیطالب (علیه السلام).
- المناوی، م. (۱۴۲۳ق.). *التوقیف علی مهمات التعاریف*. تحقیق محمد رضوان الدایه. بیروت: دارالفکر المعاصر.
- میرزا، ال. اس.؛ گامست، جی. و گارینو، ا. جی. (۲۰۰۶). *پژوهش چندمتغیری کاربردی (طرح و تفسیر)*. ترجمه حمیدرضا حسن آبادی، حسن پاشا شریفی، ولی الله فرزاد، سیمین دخت رضاخانی، بلال ایزانلو و مجتبی حبیبی (۱۳۹۱). تهران: رشد.
- نراقی، م. م. (۱۳۸۷). *جامع السعادات*. نجف: کلانتر.
- نراقی، ا. (۱۳۶۲). *معراج السعاده*. مشهد: ندای اسلام.
- نراقی، ا. (۱۳۸۶). *معراج السعاده*. قم: زهیر.
- نصیری، ع. (۱۳۸۰). *مبانی اخلاق نظری از دیدگاه ملامهدی نراقی*. مجموعه مقالات کنگره فاضلین نراقی، جلد ۴.
- ولی زاده، ا. (۱۳۸۹). *تحلیل روان شناختی حسادت و ساختن آزمون اولیه آن از منظر اسلام*. پایان نامه کارشناسی ارشد روان شناسی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). گروه روان شناسی.
- ولی زاده، ا. و آذربایجانی، م. (۱۳۸۹). *آزمون اولیه سنجش حسادت با تکیه بر منابع اسلامی*. *روان شناسی و دین*. سال سوم، شماره ۲. ۴۵-۶۰.
- هراتیان، عباس علی و دیگران (۱۳۹۲). *ساخت و اعتباریابی مقیاس اسلامی تکبر- تواضع*. *روان شناسی و دین*. سال ششم. شماره ۲۴. ص ۲۲-۵.
- هراتیان، عباس علی و دیگران (۱۳۹۳). *ساخت و اعتباریابی مقیاس اسلامی حرص - قناعت*. *روان شناسی و دین*. سال هفتم. شماره ۲۸. ص ۴۴-۲۳.
- یحیی بن عدی (۱۳۶۵). *تهذیب الاخلاق*. جلد ۱. با مقدمه و تصحیح و ترجمه و تعلیق محمد دامادی. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- Aristotle (1941). *The Basic Works of Aristotle*, R. McKeon (ed.), New York: Random House.
- Barelds, D.P.H. and Barelds-Dijkstra, P. (2006). Relations between different types of jealousy and self and partner perceptions of relationship quality. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 14, 176-188. doi:10.1300/J082v51n03_09.
- Bentler, P.M, (1988). Comparative fit indexes in structural model, *Psychological Bulletin*, 107, PP 238- 246.
- Bentler, P.M, and Chou, C, (1987). Practical issues in structural modeling, *Sociological Methods and Research*, 16, PP 78- 117.
- Bringle, R.G., Roach, S., Andier, C., and Evenbeck, S. (1979). Measuring the intensity of jealous reactions. *Catalog of Selected Documents in Psychology*, 9, 23-24.
- Buunk, A.P., Massar, K., and Dijkstra, P. (2007). A social cognitive evolutionary approach to jealousy: *The automatic evaluation of one's romantic rivals*. In Forgas, J., Haselton, M., and Von Hippel, W. (Eds.) *Evolution and the social Mind: Evolutionary psychology and social cognition* (pp. 213-228) New York: Psychology Press.
- Clanton, G., and Kosins, D.J. (1991). *Developmental correlates of jealousy*. In P. Salovey (Ed.), *The psychology of jealousy and envy* (pp. 132-147). New York: The Guilford Press.
- Epstein, J. (2006). *Envy: The seven deadly sins*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Guerrero, L.K., and Andersen, P.A. (1998). *The dark side of jealousy and envy: desire, delusion, desperation, and destructive communication*. In W.R. Cupach and B.H. Spitzberg (Eds.), *The Dark Side of Close Relationships*, (pp). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Harris, C.R. and Darby, R.S. (2010). *Jealousy in adulthood*. In Hart, S.L., Legerstee, M. (Eds.), *Handbook of jealousy: Theory, research, and multidisciplinary approaches* (pp. 547-571). New York, NY: Wiley-Blackwell.

- Hupka, R.B. and Bachelor, B. (1979). *Validation of a scale to measure romantic jealousy*. Paper presented at the meeting of the Western Psychological Association; San Diego.
- Illig, W.A. (2012). *Making peace with jealousy in polyamorous relationships*. Atlanta Polyamory Weekend conference. Atlanta. Canada.
- Kant, I. (1994). *The Metaphysics of Morals*, in The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant: Practical Philosophy, Gregor, M. (ed. and trans.), New York: Cambridge University Press
- Kerjcie, R.V. and Morgan, D.W. (1970). Determining sample size for research, *Activities. Educational and Psychological Measurements*, 30.
- Mathes, E.W., and Severa, N. (1981). Jealousy, romantic love, and liking: Theoretical considerations and preliminary scale development. *Psychological Reports*, 49, 23-31.
- Meyers, L.S., Gamst, G. and Guarino, A.J. (2006). *Applied Multivariate Research: Design and interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Milfont, T.L. and Gouveia, V.V. (2009). A Capital Sin: Dispositional Envy and its Relations to Wellbeing. *Interamerican Journal of Psychology*. 43 (3). 547-551.
- Parrot, W.G., and Smith, R.H. (1993). Distinguishing the experiences of envy and jealousy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 906-920.
- Pfeiffer, S.M., and Wong, P.T.P. (1989). Multidimensional jealousy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6, 181-196.
- Rosmarin, D.M., Chambless, D.L., and LaPointe, K. (1979). *The survey of interpersonal reactions: An inventory for the measurement of jealousy*. Unpublished manuscript, University of Georgia.
- Schoeck, H. (1969). *Envy: A theory of social behavior*. New York: Harcourt, Brace, and World.
- Smith, R.H., and Kim, S.H. (2007). Comprehending envy. *Psychological Bulletin*, 133, 46-64.
- Smith, R.H., Parrot, W.G., Ozer, D., and Moniz, A. (1994). Subjective injustice and inferiority as predictors of hostile and depressive feelings in envy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 705-711.
- Smith, R.H., Parrott, W.G., Diener, E.F., Hoyle, R.H., and Kim, S.H. (1999). Dispositional envy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(8), 1007-1020.
- Tangney, J.T. (2002). *Humility*. Ads in Snyder, C.R. and Lopez, S.J. (2002). *The handbook of positive psychology*. New York: Oxford University Press. Pp.411-419.
- Tesser, A. (1991). *Emotion in social comparison and reflection processes*. In J.M. Suls and T.A. Wills (Eds.), *Social comparison: Contemporary theory and research* (pp. 115-145). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- White, G.L. (1981). A model of romantic jealousy. *Motivation and Emotion*, 5(4), 295-310.
- Zlatan Krizan, Z. and Johar, O. (2012). Envy Divides the Two Faces of Narcissism. *Journal of Personality*. doi: 10.1111/j.1467-6494.2012.00767.x